

Peter Rezman

V osemdesetih letih prejšnjega stoletja je sprva objavljajal poezijo, potem sokreiral literarno gibanje pri Zvezki kulturnih organizacij Velenje, v drugi polovici se je pretežno posvetil okoljevarstvenemu aktivizmu v okviru prebujajočih se alternativnih političnih gibanj v Socialistični republiki Sloveniji. Je soudeleženec in soorganizator ekoloških (protestnih) dogodkov in zapisov, soustanovitelj ŠED (1988) in Zelenih Velenja (1989). Z Vane-tom Gošnikom soavtor 4. zvezka Šaleški razgledi Dvignjeni zastor (1989).

Leta 1990 je bil izvoljen za delegata SO Velenje na listi Zeleni Velenja, v letih med 1992 in 1995 član Izvršnega sveta SO Velenje, 1995. izvoljen za svetnika Občine Šoštanj in imenovan za tajnika Občine. Upokojen je od leta 1996.

**(NE)ORGANIZIRANOST
EKOLOŠKIH PROTESTNIH GIBANJ
(pričevanje opazovalca in nekdanjega
aktivista ekoloških gibanj v
Velenjski kotlini 1985–2020)**

Zanemarjanje raziskav

Ekoloških gibanj v Velenjski kotlini (danes bolj uveljavljeno je Šaleška dolina) ne bi bilo brez izkopavanja lignita, ekoloških protestov pa ne brez opustošenja okolja (zemlje, zraka, vode), ki je posledica kurjenja lignita za proizvodnjo električne energije od leta 1930 v velenjski elektrarni in kasneje v bistveno večjem obsegu po letu 1956, ko je pričela obratovati Termoelektrarna Šoštanj

(TEŠ). Ta proizvodnja poleg koristne pretvorbe energijskega potenciala premoga v električno energijo pušča v okolju trajno škodljive posledice. Vpliv in velikost teh je odvisna od količine proizvedene električne energije in vrste tehnoloških postopkov. Intenzivnost ekoloških gibanj v preteklosti je neposredno povezana z velikostjo in dojemanjem škodljivih posledic, ki jih povzročajo tehnološki procesi.

S sintagmo »*ekološka gibanja Velenjske kotline*« v tem pričevanju imenujem aktiven odnos prebivalstva do škode, ki jo okolju Šaleške doline povzročamo ljudje, mi, prebivalci in uporabniki tega okolja. Ti pojavi še čakajo na celostno (zgodovinsko) raziskovanje in bi jih za takšen namen sam razdelil na več obdobj.

Prvo obdobje bi lahko začeli leta 1929, ko je na območju današnjega Starega jaška v Velenju začela delati termoelektrarna. To dobo bi lahko za raziskovanje ekoloških gibanj raztegnili preko zagona blokov 1, 2 in 3 TEŠ v petdesetih letih prejšnjega stoletja pa vse do priklopov blokov 4 (1972) in 5 (1976) TEŠ na električno omrežje. Med zaznavne pojave, ki bi lahko vplivali na ekološka gibanja iz tistega časa, moramo uvrstiti prva pogrezanja tal nad rudniškimi odkopi. Pojavile so se večje ugreznine, v katerih se je zbirala voda. Porušen je bil del vasi Škale, ne da bi se kdorkoli od odgovornih rudarjev in energetikov ali kdo od oblasti kaj posebej oziral na to ali sploh skušal kakorkoli poplačati storjeno škodo. Poleg Škal so bila zaradi premogovniških ugreznin na površju ogrožena naselja Preloge, Pesje, Družmirje in skrajni zahodni rob novega Velenja. Vse to med ljudmi ni sprožalo večjega vznemirjenja, še manj bi bilo v času komunistične družbene ureditve sploh dovoljeno odkrito in javno nasprotovati državni politiki, ki je »gradila napredek« na temeljih industrializacije in elektrifikacije. To je bil tudi čas snovanja in propada projekta Energo-kemični kombinat Velenje (EKK) in čas prve večje krize v premogovništvu po letu 1965, ki so jo razrešili z dogradnjo in bistvenim povečanjem kapacitete TEŠ. Škodo, ki jo je povzročalo pogrezanje površine, pa

je konec šestdesetih let začel Rudnik lignita Velenje (RLV) v posameznih in določenih primerih delno odplačevati ter s tem graditi t. i. sistem »rudarskih škod«.

Sledi **drugo obdobje**, postavljeno v leta med 1972 in 1985, ki ga zaznamuje velik in hiter razmah škodljivih posledic proizvodnje elektrike po vseh treh segmentih – zemlji, vodi, zraku. To je bila neposredna posledica povečanja moči TEŠ s 105 na 370 MW po letu 1972 in na 725 MW po letu 1976. Izkop premoga se je podvojil in leta 1985 znašal več kot 5 milijonov ton letno. V tem času sta zaradi devastacije površin nad rudniškimi delovišči v celoti izginili dve celi vasi, Preloge in Družmirje. Vpliv pogrezanja se je širil v Šoštanj in naprej proti Topolšici, Ravnam in Gaberkam. Nastala so tri velika jezera. Največje od teh (Plevelovo jezero ali – kot so mu rekli – tajht) je bilo dobesedno napolnjeno z lugom, saj je bila bazičnost vode (pH) preko 12. Poleg ugreznin so se pojavile velike težave z odlaganjem pepela in žlindre, predvsem pa se je intenzivno zastrupljalo ozračje z žveplovim dioksidom in drugimi dimnimi plini iz TEŠ. Začelo se je pollegalno odlaganje posebnih nevarnih odpadkov Tovarne gospodinske opreme Gorenje, Tovarne usnja v Šoštanju, Veplasa, kakor tudi divja, nezabeležena odlaganja odpadkov vseh vrst iz manjših podjetij in seveda posameznikov na območje rudniških ugreznin, predvsem takrat še mogočnega gozdnatega območja Ležen, ki so ga oklepale vasi Škale, Družmirje, Gaberke in Plešivec.

Po tem lahko v letih med 1985 in 1990 zamejimo **tretje obdobje**, specifični čas prepletanja kolapsa jugoslovanskega eksperimentalnega socialistično samoupravnega ekonomskega modela in razpadanje Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ) in sočasnega ekonomskega razpadanja in propada komunističnega, vzhodnega geopolitičnega bloka pod okriljem Zveze sovjetskih socialističnih republik (ZSSR). V tem času predstavljajo aktivni ekološki protesti znaten in avtonomen del turbulentnega prehodnega obdobja vse Evrope. V Velenjski kotlini je po letu 1985 zavedanje o ekoloških vprašanjih, največ zaradi pomladnih ožigov smrek

na zahodnem in severnem obrobju Velenjske kotline, z individualne ravni preskočilo na splošno, širše zavedanje prebivalstva. Posledice žveplovih izpustov iz TEŠ so se zdele neobvladljive. To je spontano sprožilo mobilizacijo ogroženih in zaskrbljenih prebivalcev. Oblikovalo se je prepričanje, da tako velike degradacije ni več mogoče izplačati z odškodninami in je škodo treba za vsako ceno preprečiti pri viru, to je v Termoelektrarni Šoštanj. Sprva posamična negodovanja, pisna opozarjanja in protestiranja so se mimo takrat ustaljenih družbenih organizacijskih oblik povezala v protestno gibanje, ki je bolj ali manj naključno sprožilo konkretne akcije vse do vrhunca v novembru 1987. Takrat se je več kot deset tisoč protestnikov, predvsem z obrobnih naselij Velenjske kotline, zbralo na organiziranem protestu v Velenju. Glavna zahteva prebivalcev je bila (kljub poudarjanju načrtovanega odlagališča za jedrske odpadke – NSRAO – v občini Velenje) brezkompromisna in temeljita ekološka sanacija proizvodnje električne energije v Velenjski kotlini, v nasprotnem primeru tudi za ceno likvidacije velenjskega premogovništva in ustavitve blokov termoelektrarne v Šoštanju.

V **četrti obdobje** bi lahko umestili dejansko ekološko sanacijo (zemlje, vode, zraka) Velenjske kotline. Obenem je to tudi čas vzpona in propada lokalne zelene politične stranke in hkrati zatona Šaleškega ekološkega društva (ŠED), ustanovljenega leta 1988. Časovno lahko obdobje omejimo med letnici 1990 in 2010, ko so se prvotna ekološka gibanja Velenjske kotline dokončno utopila v evforij javnomnenjske podpore naložbi v blok 6 TEŠ. V tem času se je razkrila samouničevala narava ekoloških gibanj, saj njihova uspešnost (*dosežena ekološka sanacija*) pomeni hkrati dušenje motivacije zanje (*ni onesnaževanja – ni motivacije za ekološko gibanje*).

Mrtvilo ekoloških gibanj po letu 1990 je s krajšimi intervencijami (na primer ob začasnem sežiganju kostne moke v TEŠ ali neuspešnim poizkusom TGO Gorenje Velenje, da bi izvedla sežig Petrolovega gudrona iz Pesnice, prav tako v TEŠ) trajalo vse do leta 2019, ko se je jeseni tega leta kot

feniks iz pepela dvignilo novo ekološko gibanje, in to je po mojem mnenju *peto obdobje*, ki pa ga še ni mogoče raziskovati, saj v času, ko pišem to »pričevanje«, še vedno traja. Povod zanj sta (lahko da namerno) povzročila kar HSE in TEŠ, ko sta po svojih kanalih pričela »otipavati« teren za nameravano sosežiganje odpadne plastike v Termoelektrarni Šoštanj. Hitro se je organizirala skupina intelektualcev in vplivnih posameznikov in posameznikov, ki so si zadali cilj preprečiti nameravano trajno sosežiganje odpadne plastike v obliki t. i. »nadomestnega goriva« (SRF). V medijih so bili označeni za civilno iniciativo brez vidne organizacijske strukture, še manj s statusom pravne osebe, in dali so si ime Šaleško EKO gibanje (ŠEG). Le-to bi bilo mogoče prepoznavati celo kot dediča ekoloških gibanj iz osemdesetih let v Velenjski kotlini, a kot rečeno, to gibanje še vedno traja in bo po svoje označilo naslednje obdobje ekoloških gibanj v Velenjski kotlini. Po mojem mnenju je žal razvoj in izzven tudi tega gibanja znan že v naprej, saj ga je mogoče napovedati na osnovi izkušenj (pre)minulih gibanj. (Kljub njihovi deklarirani neinstitucionalnosti bi bilo vseeno zanimivo videti, kako se pokrivajo stroški njihovega delovanja. S tem bi bilo mogoče v celoti potrditi ideološko-politično neodvisnost kot tudi morebitno vpetost v skupni tok usmerjanja javnega mnenja za sežiganje odpadne plastike v TEŠ.)

Ne zgolj zaradi dramaturškega loka tega spisa bi na koncu uvodnega dela moral opozoriti še na eno ekološko gibanje Velenjske kotline, na civilno iniciativo s kratico CISD, *Civilna iniciativa Šaleška dolina*. To je bilo ad hoc gibanje v času siceršnjega mrtvila gibanj, ki so bila povezana s proizvodnjo električne energije v Velenjski kotlini. Vzniknilo je od spodaj navzgor, v Škalah, v času priprave trase hitre ceste na t. i. tretji razvojni osi, ki naj bi skozi Velenjsko kotlino povezala Koroško s slovenskim avtocestnim križem. Zanj je v primerjavi z drugimi značilno, da je bilo njeno intenzivno, organizirano in skupinsko delovanje omejeno na čas priprave in sprejema vladne uredbe za novo cestno povezavo med Velenjem in Slovenj Gradcem, to je med letoma 2009 in

2012. Druga značilnost tega gibanja v primerjavi z drugimi v Velenjski kotlini je, da se neposredno ni vezalo na posledice izkopa premoga in proizvodnje električne energije. Prav tako kot ta iniciativa sama je zanimiva njim nasprotna pobuda za ustanovitev civilne iniciative, ki jo je za kratek čas sprožila kar lokalna oblast, na daljši rok pa izdatno podprla zelo uspešno skupino nasprotnega pritiska – *za izgradnjo ceste in proti ekološkim civilnim iniciativam*, ki še vedno delujejo na izbrani novi trasi novogradnje hitre ceste Šentrupert–Velenje–Slovenj Gradec.

Kopičenje netiva (1972–1985)

Od leta 1955, ko je Rudnik lignita Velenje (RLV) prvič zabeležil letni izkop premoga čez milijon ton, do leta 1985, ko so nakopali rekordnih 5.106.400 ton premoga, je letna količina te mineralne surovine vsa leta, razen v letih med 1966 in 1968, strmo naraščala. Zato so se v tem obdobju površine nad izkopanim premogom hitro pogrezale. Kljub veliki škodi na zemljiščih in objektih pa do polovice osemdesetih let prejšnjega stoletja pri prebivalcih ni mogoče govoriti o nikakršnemu nasprotovanju rudniku zaradi te škode. Tudi v neposredno prizadetih naseljih ne, čeprav so bile v celoti porušene vasi Družmirje, Preloge, delno Gaberke, Metleče, Pesje, Škale, pa tudi obrobje Šoštanja in Velenja. Na RLV so ocenjevali, da se je porušilo 325 stanovanjskih hiš z vsemi spremljajočimi objekti, vrsta drugih objektov, kot so šole, dve farni cerkvi, družbeni domovi, pokopališča in drugo, in da se je moralo iz svojih domov odseliti več kot 1400 oseb. O vsem tem je zelo natančno poročal diplomirani inženir rudarstva Anton Seher v obsežni zgodovinski monografiji *Zgodovina Premogovnika Velenje 2*. Vprašamo se lahko, kako to, da do polovice osemdesetih let prejšnjega stoletja ni bilo zaznati nobenega »protestnega (ekološka) gibanja« v Velenjski kotlini?

Obdobje od konca 2. svetovne vojne do približno 1960. leta, ko so bile porušene in razseljene predvsem Škale,

je bilo v veliki meri zaznamovano s strahom pred nasiljem oblasti. Hiše so se ljudem sesedale in rušile dobesedno pod nogami. Mnogi so v njih vztrajali, dokler je le bilo še kolikor toliko varno za življenje. Ta leta tudi rudniški kronist označi za mučna, celo v opisu odnosa do mrtvih oziroma njihovih grobov v Škalah. Sicer vljudno je zapisal, da je bil odnos na zelo nizki pietetni ravni, pri čemer še obstajajo živa pričevanja domačinov in udeležencev, da so bila okostja pokojnih, ki so izstopala iz odprtih gomil pogrezajočega se pokopališča, celo predmet otroških iger.

Odnos do živih, ki je v tistih časih krepil strah prebivalcev pred oblastjo, se zrcali iz spominov takratnega direktorja rudnika in kasnejšega predsednika velenjske skupščine Nestla Žganka. Zapisal je, *»da je večina kmetov po določenem času razumela potrebe in zahteve tistega časa in pristala na prostovoljno prodajo svojih domov. Kjer to ni šlo, so gospodarske organizacije za svoje potrebe pridobile zemljišče z razlastitvijo.«* Bolj neposreden je zapis spominov Bojane Špiegel na svojega očeta in ga je objavila v projektu *»Bright future«* pri ZRC SAZU z naslovom *Novo Velenje na pogorišču starega*. V njem lahko med drugim preberemo: *»Še danes slišim gromek očetov smeh, pa čeprav ga že dve desetletji ni več med nami. Odmeval je tudi, ko so na naši kmetiji, eni najstarejših v dolini, vsako leto pod vodstvom sosedovega Miha postavljali takrat znameniti velenjski pustni karneval. Ja, moj oče Tone je bil prav tako za hece. A le do dne, ko smo se sredi noči zbudili zaradi ognja, ki je zajel gospodarsko poslopje naše kmetije. Bilo mi je le 7 let, pa se še danes spomnim, kako je mama zmočila veliko odejo, ki jo je oče poveznil čez glavo, ko je premagoval ognjene zublje in iz štale vlekel prestrašeno kobilo Šargo, za njo pa še nič manj prestrašene krave. Mama je jokala, jaz sem se ob silni vročini in ognju, ki je švigal tudi proti hiši, ki ni bila daleč od marofa, vsa tresla. Očetu so kmalu na pomoč priskočili gasilci, ki so z vodo krotili ogenj. A je ta vseeno uničil vse. Spomnim se, da je jutro po tej grozni noči prineslo vonj po zažganem in veliko žalost na obrazu mojega očeta in njegove mame, babice*

Angele. In spomnim se pogovorov v veliki kmečki kuhinji, kjer sva z bratom Tonijem ležala na krušni peči in poslušala pogovor domačih s sosedi. Eno leto prej je zagorelo pri Gorjanovih, naših prvih sosedih. Sedaj pri nas, pri Lemplovih, kot so domačiji rekli domačini. Nisem razumela, zakaj, razumela pa sem, da so vsi v en glas bili prepričani, da sta bila oba požara podtaknjena. In da moj oče gospodarskega poslopja ni imel zavarovanega. Oboji smo nove marofe postavili tudi s pomočjo sosedov in sorodnikov, z velikim odrekanjem. Pa je le kakšno leto za tem zagorelo še enkrat. Najprej pri njih, potem še pri nas. Potem je oče podpisal, da občini proda več kot sto let staro kmetijo, kar so storili tudi Gorjanovi. Naš edini greh je bil, da smo živeli na drugi strani Koroške ceste, ki je vodila v Staro vas. In prav na tem delu, pod velenjskim Sončnim parkom, si je takratna oblast z Nestlom Žgankom na čelu zaželela zgraditi novo mestno središče. Pozneje si je sicer premislila, na mestu naše kmetije so zrastle novi bloki, mestno središče pa smo dobili ob reki Paki, veliko nižje od Stare vasi. Vem pa, da sem že kot otrok spoznala, da vse, kar se imenuje »staro«, ni bilo tako navdušeno nad hitro rastjo novega mesta Velenje. Tisti, ki so v mesto ‚socialistični čudež‘ prihajali iz vseh vetrov nekdanje Jugoslavije, so ga tako tudi doživljali, domačini pač ne. Rdečega kralja, kot so imenovali Nestla Žganka, niso imeli radi.«

Z leti so ugreznine začele izpodjedati Družmirje, ki je ležalo na sredini Velenjske kotline. Porušili so še drugo farno cerkev svetega Mihaela na sami meji s Šoštanjem. Z velikega pokopališča okoli farne cerkve so prekopali ostanke vseh pokojnih na nadomestno pokopališče v močvirni soteski Podkraja, kamor so mestni urbanisti umestili veliko novo centralno pokopališče Velenjske kotline. Takrat je v okviru RLV že dobro deloval sistem »rudarskih škod«, ki ga je vsebinsko orisal dolgoletni župan Velenja Srečko Meh v intervjuju z dr. Marto Svetina za Radio Velenje. Ta rudniška služba je sistematično in počasi pripravljala prebivalce pridobivalnega prostora rudnika na odkup posestev in pogrezajoče se zemlje. Eno za drugo je selila cele družine iz ogroženih

Znotraj te meje je bila služba rudarskih škod RLV dejstvo, ki se ga ni moglo obiti pri nobenem še tako majhnem posegu v prostor. Občina ne prej, za časa SFRJ, ne v novi državi tega še nadzirati ni mogla. Isti »rudnik« je tod vladal prej in vlada še zdaj.

Paradoksalno je, da so preseljenim v času največjega izseljevanja s pridobivalnega prostora premogovnika na nadomestne lokacije bivanja mnogi prebivalci zunaj tega območja celo zavidali. Približno po letu 1970 se je namreč uveljavila praksa *odškodnin in nadomestnih zemljišč*, kar je bila formalno glavna skrb tako imenovanih rudarskih škod. Zato je del tolerance prebivalcev do rudnika mogoče pripisati dejstvu, da so le-ti pričakovali od rudnika pomoč, kot se bodo z njim najbolje dogovorili ali – kot je izjavil predsednik komisije: »... *so komisija rudarskih škod, krajevne skupnosti, zakonodaja in možnosti nadomestitve izgubljenega nudile tem ljudem pravičnejšo odškodnino.*« Torej ne pravične odškodnine, ampak pravičnejšo – kot prej, ko se bile porušitve hiš in razselitve ljudi zgolj nikoli povrnjena *spremljajoča samoumevna škoda*.

Največ prebivalcev osrednjega dela Velenjske kotline znotraj pridobivalnega prostora, kjer bi bilo zaradi posledic rudarjenja mogoče pričakovati odpor do rudnika, pa so tako ali tako Velenjčani, ki so večinoma priseljeni meščani, zato ti v prvi generaciji do okolja v Velenjski kotlini na splošno niso mogli gojiti nobenih nostalgičnih čustev in so bili (in so še) z rudnikom največkrat direktno povezani kot tam zaposleni (poleg tega nikjer v mestu ni mogoče fizično zaznati neposrednih posledic zaradi kopanja premoga). Tisti pa, ki niso živeli v mestu, a so vseeno znotraj pridobivalnega prostora rudnika, so težili k dobrim odnosom z RLV izrecno zaradi možnosti pridobivanja odškodnin ali nadomestnih lokacij, hiš, stanovanj. Zato znotraj mej odkopnega polja kljub nepovratni devastaciji okolja tej ni nihče nasprotoval, javno še posebej ne, saj so se prebivalci na sobivanje z rudnikom dobro privadili. Zunaj mesta pa so ogroženi zaradi pogrežanja zemlje na RLV gledali protislovno, saj naj bi ravno rudnik reševal njihove

težave zaradi pogrezanja, ne da bi prebivalci v RLV prepoznali gospodarsko organizacijo, ki bi se ji zaradi povzročanja škode bilo potrebno javno upirati.

Ožig gozdov prižge upor (1985–1990)

»Po letu 1985 se je človeškemu očesu zaznavnim ekološkim problemom Velenjske kotline, ki so bili povzročeni zaradi izkopavanja premoga in proizvodnje električne energije, torej ugrezanju zemljišč, onesnaževanju tekočih voda, mrtvemu jezeru v udorini in demografski ekspanziji, pridružilo še vidno propadanje gozdov«. S temi besedami je mag. Ivan Kolar v uvodnem delu ene svojih najpomembnejših nalog – *Umiranje smreke v gozdovih Šaleške doline* – označil stanje vidnih stvari v študiji, ki je bila v bistvu njegova magistrska naloga. Pozimi 1984/85 se je zgodil hud ožig smrekovih sestavov predvsem na zahodnih obronkih Šaleške doline, čez vso hribovito krajino, od Raven, čez Šentvid, Sleme, Zavodnje in Bele Vode, do južnih obronkov Skorna in Sv. Florjana, vključno s Smrekovcem. Ožig smrek se je pozimi 1986/87 ponovil. To je bilo prvič po zagonu blokov 4 (1972) in 5 (1977) v TEŠ, da so se vidne posledice proizvodnje električne energije tako drastično razširile daleč ven z območja pridobivalnega prostora RLV, kamor vpliv »rudarskih škod« ni segal! Ožigi smrek so tako ogrozili zlato rezervo, kar dejansko predstavljajo smrekovi sestavi hribovskemu življu, ki ga tod ni tako malo. Obseg ožigov, velikost škode in strah, da se bodo smrekovi sestavi posušili, so milo rečeno močno vznemirili tamkajšnje prebivalstvo.

Nesreča v Černobilu aprila 1986 je bil naslednji dogodek, ki je močno razburil javnost. Zaradi zapoznelega obveščanja prebivalstva o nevidni radioaktivni nevarnosti, ki je pretila vsej Evropi, se je še bolj omajalo zaupanje v načeto avtoriteto oblastnih organov, tako Občine Velenje kot Socialistične republike Slovenije, da organov Socialistične federativne republike Jugoslavije sploh ne omenjam. Čez noč se

je prebudila t. i. *ekološka zavest* in se prelevila v spontano, a stihijsko ekološko gibanje. *Socialistična zveza delovnega ljudstva* (SZDL) kot institucija je sicer skušala gibanje usmeriti pod svoje okrilje, a ji to nikakor ni uspevalo, tudi zaradi prebujenih alternativnih družbenih gibanj v tem obdobju, ki so vznikala predvsem pod okriljem *Zveze socialistične mladine Slovenije* (ZSMS). Jedro *ekološke zavesti* se je zaradi neposredne ogroženosti z žveplovim dioksidom vzpostavilo v krajevni skupnosti Zavodnje – Šentvid, ki se geografsko nahaja na zgornjem robu običajne pomladne plasti toplotne inverzije, in na tej nadmorski višini so se koncentrirali škodljivi dimni plini iz TEŠ, ki niso mogli prebiti plasti t. i. toplotne inverzije.

V rudarskem spalnem Velenju so bila gorivo podžigavanja ekološke zavesti nekatera t. i. *alternativna* kulturna društva in skupine, ki so sledile nemirnemu dogajanju po svetu in hkrati zaznavale nemir v Zavodnjah in Šentvidu. Posledično so začela dobivati ekološka vprašanja – tudi za nazaj in zaradi njihovih posledic – formo kulturno-umetniških akcij. Tako so se v središču zanimanja kulturno-umetniške ustvarjalne alternative znašle razdejane in opustošene vasi, kmetijska zemljišča, nenadzorovano odlaganja elektrofiltrskega pepela TEŠ v poplavljenе udorine, odlaganje posebnih nevarnih odpadkov iz TGO Gorenje, Tovarne usnja Šoštanj, Veplasa in drugih v pogrezajočem se Ležnu. Z izrazito ekološko obarvanimi programi so izstopali *Kino 16*, njihovo kulturno-alternativno središče *S/tiskarna* v kletnih prostorih kulturnega doma v Velenju in foto klub *Zrno*, ki je v tem času izdal serijo izjemno odmevnih razglednic, posnetih na udorinah pridobivalnega prostora rudnika z naslovom *Pozdrav iz umirajoče doline*.

Na videz enovito ekološko gibanje je bilo preplet treh interesnih tokov: spontanega, političnega in energetskega. V spontanem so se gibale »brezupne državljanske iniciative«, kot je ta ekološka gibanja poimenoval Silvo Grmovšek v uvodnem spisu zbirke ekoloških kolumn avtorjev Vaneta

*Razglednica
Velenja,
serija:
Pozdrav iz
umirajoče
doline, založil
Foto klub
Zrno.
(Fotografija
Stane Jeršič,
1986)*

Gošnika in Petra Rezmana, ki so z naslovom *Dvignjeni zastor* izšle v 4. zvezku Šaleških razgledov l. 1989. Drugi tok je poosebljala legalna SZDL-jevska mreža krajevnih organizacij z občinsko centralo v Velenju, in tretji – obrambni tok, ki so ga napajali vodstveni organi *Sestavljene organizacije združenega dela Rudarski elektro kombinat Franc Leskošek Luka (SOZD REK FLL) Titovo Velenje* in obe Temeljni organizaciji združenega dela (TOZD) – TEŠ in RLV, po domače ‚rudnik in elektrarna‘, ki sta sprva bolj kot z jezikom stroke nastopala s položajev vodstvenih avtoritet. Seveda sta šla prvi in tretji tok eden proti drugemu ali eden od drugega (kakor pogledamo), medtem ko je bil drugi, SZDL-jevski, vmesni blažilec in (ali) povezovalec, občasno celo mediator. Vsi trije pa so se

navzven, pred javnostjo, »zavzemali za varstvo okolja« in se »borili proti onesnaževanju«.

Neponovljivi vrhunec

V razgibano dogajanje je pozimi 1986/87 pricurljala novica, da na skrajnem severnem delu takratne občine Velenje (zdaj občine Šoštanj) potekajo terenska raziskovanja (vrtanja) za potrebe odlagališča nizko- in srednjeradioaktivnih odpadkov (NSRAO) iz NEK. Delavci na vrtinah so sami povedali domačinom, kaj počnejo. Iz gostilne *Pri Rihterju* v Spodnjem Razborju je prišla informacija v Velenje. Na lokacijo je šlo več skupin. Med drugimi so opuščeno delovišče fotografsko dokumentirali člani fotokluba Zrno.

Spontano je naraščal tudi odpor prebivalstva zaradi načrtovanih energetskega investicij, in sicer namera širitve TEŠ z *blokom 6* in RLV z *jamo Šoštanj*. SZDL ga je poskušala zajezi ali vsaj kanalizirati z javno razpravo s skupnim imenom *Ekologija – energija – varčevanje (EEV)*. Šlo je za samoupravni model režiranih ljudskih konferenc po krajevnih skupnostih, v katerih naj bi se nakopičene napetosti nadzirano sproščale. Toda spontani val strahu in gneva zaradi realne nemoči ljudi kljub deklariranemu samoupravljanju sta v obeh hribovskih vaseh, Šentvidu in Zavodnjah, botrovala večkratnemu zamiku *krajevne konference EEV* iz februarja v junij leta 1987. Dobesedno na predvečer te SZDL-jevske farse so vaščani prvič postavili ob cesti tik pred napisno tablo *Zavodnje* protestne transparente in špalir iz posušenih smrek. Tako so Zavodnje postale tudi vidno in simbolno jedro ekoloških gibanj Velenjske kotline.

Dogodki in pojasnila oblastnih struktur o ekoloških vprašanjih, da bi se vznemirjanje poglelo, so dosegali ravno nasproten učinek. Predsednik Skupščine občine Velenje mag. Drago Šulek je v tedniku Naš čas 30. julija 1987 na drugi strani podpisal obširen članek.

*Zavodnje,
protestni
transparenti,
junij 1987,
iz dokumen-
tarnega VHS
posnetka,
Kino 16.
(Avtor Vane
Gošnik)*

A z njim so se zgolj razpršili še zadnji dvomi o lokaciji odlagališča NSRAO. Še več. Razkrilo se je, da je imela občina Velenje informacijo že leto dni prej, preden je ta preko gostilniških govoric iz Velunjskega grabna pricurljala v javnost. S tem se je nezaupanje aktivistov in tudi drugega prebivalstva do občinske oblasti samo večalo in dajalo krila radikalnejšim oblikam protesta, o kakršnih je potarnalo vodstvo rudnika Mežica v omenjenem članku: »V letu 1987 na tem območju nismo vršili nikakršnih raziskav zaradi pomanjkanja finančnih sredstev. Naši delavci so v tem letu edino pospravili ostanke nasilno podrlih barak, ki so jih neznani storilci narezali in prevrnili na cesto.«

Če odmislimo posebno družbenopolitično klimo v drugi polovici osemdesetih let, je bila glavno gonilo ekološkega prebujanja iskrena skrb za gozdove. Ne toliko za

Odgovor na delegatska vprašanja

O možnem odlagališču jedrskih odpadkov na območju Velunje

Spomladi 1986 je na osnovi pobud posameznih občanov Izvolni svet Skupščine občine Velenje pisno proučil Izvolni svet Skupščine SR Slovenije za odgovor, ali v Velunjskem gradu, na meji s občino Slovenj Gradec, res tečejo pripravljale delo za odlagališče jedrskih odpadkov. Ker odgovora na to vprašanje vol kakor menim da ni bilo, je drugo SILEK, predhodni SO Velenje, kot delegat v zboru občine Skupščine SR Slovenije na 3. seji tega zbora, dne 18. 6. 1986 postavil ostro delegatsko vprašanje z isto vsebino, na katerega je dal odgovor predstavitelj Izvolni sveta Skupščine SR Slovenije na 4. seji zbora občine Skupščine SR Slovenije, dne 2. 7. 1986. Bistvo odgovora je bilo, da je JUGEL (Skupnost jugoslovanskega elektro gospodarstva) naročila študijo, s katero je doloženi v Jugoslaviji 13 makrolokacij za jedrske odlagališče, med njimi tudi lokacije na meji občine Velenje in Slovenj Gradec, in sicer za naložbo in ustrezno skladno odpadke. Posledici je, da gre za študijsko, strokovno raziskovanje, na osnovi katerega bo opredeljen prvi širši izbor, o katerem bodo pristojni organi izbranih občin pravočasno obveščeni ter da je vzemirjenje občanov prerazpisano in brez dejanske osnove.

Delavski svet SOZD Elektro-gospodarstva Slovenije je na svoji seji dne 26. 11. 1986 sprejel sporazum z Elektroprivredno Hrvatske in z Nuklearno elektrarno Kriko o financiranju in izvajanju predhodnih del za skladišče radioaktivnih odpadkov. Velenje in vrsta manjših omenjenih občin.

Velenje in vrsta manjših omenjenih občin.

4. Skladišče radioaktivnih odpadkov bi privedelo turistično gospodarstvo in omenjeno vso prizadevanja za nadaljnji razvoj turizma na območju prizadevanja.

eno podlago. Pomanjkanje kakršnihkoli drugih kriterijev pri izbiri makrolokacij je bilo med recenzenti ostro kritizirano.

Ker JUGEL-ova študija ni dala uporabljenih rezultatov in ker po drugi strani zmanjšuje protiva v območjem skladišča radioaktivnih odpadkov na lokaciji Nuklearne elektrarne Kriko, so elektrogospodarstvu Slovenije in Hrvatske ter Nuklearna elektrarna Kriko sklenile dogovor o začetnih aktivnostih za izgradnjo novega odlagališča (29. 1. 1987) ter nato pripravile samoupravni sporazum o financiranju in izvajanju teh del (26. 11. 1986), ki pa le ni podpisal. V tem sporazumu so predvidene vse potrebne aktivnosti, vključno s strokovnimi deli, pri čemer pa bodo slednja aktualna lele po prvem izboru možnih lokacij. Ni Kriko kreditna dela na novi študiji, ki pa

deja, pravočasno in vstranško obveščeni. Stališče sodelujočih pri obravnavani študiji je, da mora biti tudi javnost o stanju del na projektu redno obveščena tako preko sindikatov javnega obveščanja, kakor tudi na razpravi in strokovnih posvetovanjih. Zato je bil o tem že objavljen obličen članek v časopisu Delo dne 16. 12. 1986. Po tem datumu ni prišlo do sprememb, ki bi terjale novo informacijo javnosti.

Po izvedbi seji, ki je bila dne 23. 6. 1987 in na kateri so ob razpravi o razvojnem vprašanju B.E.K. SOZD Franje Leskovec (Luka, delegat) v svojo izjavo izpostavil vili tudi bojazni o domnevi pripravljenosti delih za jedrske odlagališče na območju Velenja je delovna skupina (sekretariat) skupščine in izvršnega sveta in nacionalni oblikovni inspektorat) opravila celostno pregled in

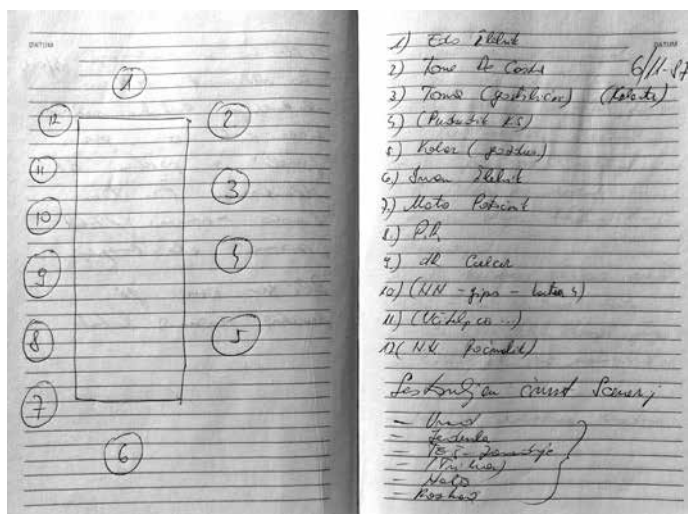
Izsek iz časopisa Naš čas, 30. julij 1987.

gozdove kot naravno danost in bivanjsko kvaliteto samo po sebi, ampak smrekove sestave kot vir zaslužka in preživetja! Kmečki posestniški sloj s svojim načinom preživetja, ki je bil v Velenjski kotlini dobesedno izrinjen na obrobno hribovje, se je med prvimi zavedel puhlosti, ki se je skrivala pod pokrovom tako imenovanega socialističnega samoupravljanja (to se je sesipalo vase pod hiperinflacijo dinarja, denarne valute SFRJ), in so se zato ti ljudje toliko bolj ustrašili za svojo eksistenco, saj je gozd vedno bil (in je še) za večino od njih najboljša naložba, ta pa se je začela dobesedno sušiti. Seveda so izginjala tudi poljska posestva na dnu Velenjske kotline zaradi proizvodnje električne energije, a znotraj odkopnega polja je že deloval omenjeni sistem rudarskih škod RLV, ožiga gozdov pa rudarske škode niso mogle amortizirati, saj vpliv RLV ni bil mogoč zunaj odkopnega polja premoga. V takem ozračju se je med ogroženimi in razjarjenimi prebivalci predvsem hribovitega dela Velenjske kotline porodila ideja, da bi povzročiteljem propada gozdov, v prvi vrsti Termoelektrarni Šoštanj in »občini«, vsaj simbolično vrnili milo za drago.

Za takšno maščevanje bi se s traktorskimi cisternami odpeljali v dolino in z gnojevko obrizgali dosegljive objekte TEŠ in občine. Ta, sprva bolj neresna ideja, se je hitro preoblikovala v milejšo varianto, da bi suhe smreke, ki so jih skupaj s protestnimi panoji postavili v špalir ob cesti, odpeljali pred TEŠ in na Titov trg v Titovo Velenje. Od tega do ideje za organiziranje velikega protestnega zborovanja pred TEŠ in pred občino ni bilo treba dolgo čakati. Čeprav se je večina tega snovanja porodila v gostilniških pogovorih, predvsem v *Napotnikovem hramu* in *Pri Vidi*, v dveh zavodenskih gostilnah, ki sta si stali nasproti (vsaka na svoji strani ceste v središču vasi), so se ti kmalu prelili v resen načrt za traktorsko zasedbo Titovega Velenja in protestno zborovanje na Titovem trgu. Ekološki protest 1987 je tako v bistvu temeljil na spontani reakciji prebivalcev, v prvi vrsti tistih z obrobja, ki niso bili neposredno odvisni ali povezani s sistemom proizvodnje električne energije v Velenjski kotlini, bili pa so prizadeti in prestrašeni zaradi visokih koncentracij žvepla v ozračju po zagonu blokov 4 in 5 v Termoelektrarni Šoštanj.

Na čelo zamisli, ki je v končni fazi dobila obliko *protestnega zborovanja*, sta se v drugi polovici leta 1987 formalno postavili vodstvi krajevne skupnosti in krajevne organizacije SZDL Zavodnje, ki sta se z nekaj posamezniki od drugod dejansko prepletli v ad hoc organizacijsko strukturo protestnega shoda. Ta organizacijska skupina je štela med 20 in 30 oseb in je pripravila vse potrebno za izvedbo protesta. Da so organizatorji upravičeno delovali delno konspirativno, je pričala notranja dinamika priprave ekološkega protesta za nedeljo, 8. novembra 1987. Kakšen teden prej naj bi krajevna organizacija SZDL prejela dovoljenje za shod v Velenju, vendar se to ni zgodilo. Pristojni organ za notranje zadeve velenjske občine, ki naj bi »prireditev« dovolil z upravnim aktom, tega ni storil, centrala SZDL v Velenju pa je ves teden pritiskala na posameznike v krajevnih družbenopolitičnih organizacijah v Zavodnjah (ZK, SZDL, ZB, ZSMS), naj shod preprečijo, ne da so formalno celo vodili priprave nanj. A ekološko gibanje je takrat imelo tolikšno maso in vztrajnost, da se shoda ni

Občinska oblast se je šele v petek, 6. novembra, sprijaznila, da shoda ne bo mogla preprečiti, in to na pogajanjih, ki so tekla precej nenavadno. Organizatorji namreč niso hoteli na sestanek v Velenje. Bali so se, da bi ob udeležbi na skupnem sestanku v Velenju občinski funkcionarji le-tega zavlekli na dva ali tri dni in bi bili tako vsi organizatorji za ta čas zadržani, zaradi njihove odsotnosti pa bi tako bil preprečen protestni ekološki shod v nedeljo, 8. novembra 1987. Zato se jih je večina – in sicer Bogomir Celcer, radiolog iz bolnišnice v Slovenj Gradcu, in »domačini« Anton De Costa, Marko Potočnik, Tone Potočnik, Peter Rezman, Marija Šavor, Franc Veternik, Edo Žlebnik, Ivan Žlebnik in še dve osebi (ime ni žal nista zabeleženi) – pozno popoldne zbrala v gostilni *Kolavter* v Topolšici (ob naštetih prisotnih je treba kot jedro organizacije shoda omeniti še Franca Brgleza, Milana Gorška in Vaneta Gošnika, ki jih na tem sklepnem organizacijskem sestanku ni bilo zaradi dogodka, navedenega v nadaljevanju).

Strani iz dnevnika avtorja, zabeležka sestanka Pri Kolavterju, 6. november 1987.

V posebni sobi gostilne se je premleval predviden potek dogajanja in končni scenarij samega protesta. Istočasno je v Velenju na sedežu SZDL zasedala ad hoc skupina vodilnih občinskih funkcionarjev (občinske skupščine in Izvršnega sveta ter občinskih organizacij SZDL, ZK, ZS, ZB, ZSMS, s predsednikom skupščine mag. Drago Šulekom na čelu). Tam sta bila tudi »odposlanca« organizatorjev Franc Brglez in Vane Gošnik, ki sta bila na vroči telefonski povezavi s kolegi *Pri Kolavterju* v Topolšici. Šele na tem, tudi pogajalnem sestanku, so organizatorji dobili ustno zagotovilo, da velenjska občinska oblast protestnega shoda ne bo prepovedala in ga zato Ljudska milica ne bo blokirala. To pa pod pogojem, da organizatorji izvedejo protest na svojo (materialno) odgovornost v primeru neredov oz. škode, povzročene s protestom, nadalje, da ne sme biti nobenih mazaški akcij ali brizganja

Izrez iz časopisa Naš čas, 12. november 1987.

gnojevke ne v Velenju ne pred TEŠ-em, in ne nazadnje, da bodo koordinacijo traktorskih kolon, ki bodo v Titovo Velenje prihajale iz dogovorjenih smeri Zavodenj, Škal, Pesja ter Vinske Gore, usmerjali člani radioamaterji društva *Radioklub Hinko Košir Velenje*. Tako je v nedeljo, na dan protesta, tudi bilo in organizatorji so v celoti spoštovali ta dogovor, razen da so po končanem shodu nazaj grede proti Zavodnjam spotoma – »za spomin« – vso plakatno ikonografijo postavili oziroma razstavili na zelenici pred vhodom v šoštanjsko elektrarno.

Implodzija vrhunca

Obdobje neposredno po protestu je bilo zaznamovano s pospešenimi aktivnostmi vseh treh zgoraj omenjenih tokov ekološkega gibanja (*spontane iniciative, SZDL, energetika*).

Zavodnje so vztrajale v središču ekoloških gibanj, saj je skupina ljudi, ki se je najbolj izpostavila v času protesta, pomagala Krajevni skupnosti in krajevnemu odboru SZDL, ki sta bila formalna nosilca priprav in sta tudi uspešno izvedla prvi ekološki referendum v Sloveniji. Krajsani so plebiscitarno podprli predlog, da je treba zgraditi čistilne naprave za žveplov dioksid na TEŠ v roku petih let, v nasprotnem je treba elektrarno na premog ugasniti.

Tudi energetiki, stigmatizirani s pečatom onesnaževalcev Velenjske kotline, niso mirovali. SOZD REK FLL je formiral ekološko raziskovalno skupino šestih mladih raziskovalcev, ki je leta 1992 dobila status zasebnega (ekološkega) raziskovalnega zavoda, ki so ga ustanovili RLV, TEŠ in ESO Velenje.

Gozdarski inženir Ivan Kolar, zaposlen v šoštanjski enoti Gozdnega gospodarstva Nazarje, je pridobil naziv magister z nalogo *Umiranje smreke v gozdovih Šaleške doline*. Naloga je bila javno objavljena v skromni brošuri in je bila obenem temeljni dokazni dokument v tožbi proti Termoelektrarni Šoštanj za odškodnine zaradi škode v gozdovih, to pa so skupaj vložili Gozdno gospodarstvo in posamezni lastniki gozdov. Sodni epilog je bil dosežen s poravnavo v devet-

desetih letih prejšnjega stoletja in TEŠ je izplačala odškodnine zaradi ožigov smrekovih sestavov.

V začetku leta 1988 se je ustanovil iniciativni odbor za ustanovitev društva za varstvo okolja v sestavi Vane Gošnik, Tone Potočnik, Peter Rezman, Marija Šavor in Ivan Žlebnik. 5. junija isto leto je bilo v Zavodnjah, po domače *Pri Predneku*, ustanovljeno Šaleško ekološko društvo (ŠED).

Vse štiri našete stvari, vsaka zase in v medsebojnih povezavah, so koristile izboljšanju splošnega ekološkega stanja v Velenjski kotlini. V isti sapi pa je treba reči, da je to izboljšanje v bistvu že pričelo načenjati spontanost ekoloških gibanj. Referendum krajanov je bolj, kot bi grozil z zaprtjem, pomagal elektrarni in ji koristil tako pri snovanju sanacije kot financiranju le-te, saj so se TEŠ-evci pri investicijskih zahtevkih pri državnih organih naslanjali tudi na politične pritiske ekološko osveščene javnosti. Tako je zaposlitev ekoloških strokovnjakov v energetiki, v kateri so do tega obdobja v ekologiji improvizirali z veliko manj strokovne podpore, v prvi vrsti sprožila potreba po strokovno podprtem nasprotovanju energetikom v nasprotju z laično, čeprav ekološko visoko osveščeno javnostjo. Bistvene za postopno erozijo spontanosti ekoloških gibanj pa so bile odškodnine, ki jih je TEŠ začela izplačevati zaradi škodljivih posledic v okolju. Z njimi se je območje odškodnin po sistemu »rudarskih škod« znotraj prostora pridobivanja premoga razširilo na celotno (gozdno) območje občine Velenje (zdaj občin Velenje, Šoštanj in Šmartno ob Paki). Z denarnim tokom RLV in TEŠ, ki se je v obliki dogovorjenih odškodnin razširil na celotno skupnost (takratne občine Velenje), ne samo na prebivalce znotraj odkopnega polja RLV, se je splošna napetost proti energetikom kot onesnaževalcem sčasoma začela vztrajno krhati in spreminjati v pričakovanje odškodnin. Polemike o vsebinah ekološke sanacije Velenjske kotline so se tako postopno spreminjale zgolj še v barantanje za višine t. i. ekoloških rent, ki sta jih predvsem TEŠ, nekaj malega pa v velenjsko mestno občino tudi RLV, brez vsakih kriterijev nakazovala v občinska proračuna tudi po reformi lokalne samouprave leta 1994.

Hitro ustanovitev društva ŠED po ekološkem protestnem zborovanju leta 1987 je povzročila skrb, da bi spontano ekološko gibanje množice ne izgubilo prehitro vetra v jadra. Ustanovni zbor je bil izveden 5. junija 1988. Na njem je bila prisotna tudi množica vseh takrat vidnih, dejanskih, pa tudi samozvanih ekologov – od dr. Dušana Pluta do dr. Petra Novaka. To je bila močna spodbuda novemu društvu, ki pa se je že na prvem sestanku izvršilnega odbora na velenjskem sedežu kinološkega društva zapletlo v interno polemiko. Med tem ko je zmerni del IO (ki sta ga poosebljala Tone Potočnik in Marija Šavor) zagovarjal osveščanje prebivalcev, je radikalna stran (Vane Gošnik, Peter Rezman) vztrajala pri ostrem nadzorovanju izvedbe sklepov SO Velenje in dejanskega stanja o škodljivih izpustih iz TEŠ. Polemika se je hitro poglobljala, zato je Vane Gošnik 5. avgusta isto leto podpisal pismo članom in ga naslovil *Pojasnila k nekaterim mojim pogledom na delovanje društva*. V njem je med drugim zapisal: »Izjemno pomemben pa je za nas tudi razmislek o umeščenosti društva med obstoječe institucije, ki se posredno in neposredno morajo ukvarjati z varovanjem okolja. Saj veste tako dobro kot jaz, koliko jih je, ki za to porabijo velika sredstva. Ali mislite, da mora društvo tem institucijam pomagati, jim svetovati, za njimi ponavljati, ali pa zapolniti prostor, ki ga te institucije hote ali ne hote ne zasedajo?« Ob vizionarski vsebini pisma je bilo le-to obenem izkaz nemogočega kompromisa v odprti dilemi »osveščanje ali/proti nadziranju/u«. Zato je bila tudi ta razlika eden od elementov, ki so sprožili naslednji hiter poskus institucionalizacije ostanka ekološkega naboja po protestnem zborovanju leta 1987. Radikalni del IO ŠED je 21. oktobra 1989 *Pri Vidi* v Zavodnjah ustanovil lokalni odbor (ekološke) politične stranke Zeleni Velenja.

To so bili turbulentni časi, tudi tik pred procesom osamosvajanja Slovenije, a zagon ekoloških gibanj je bil takrat še tako velik, da so Zeleni Velenja na volitvah v družbenopolitični zbor Skupščine občine Velenje prejeli od volivcev 12 odstotkov glasov in tako štiri člane v ta zbor in še petega v zbor krajevnih skupnosti – logično, da je bil to delegat iz

krajevne skupnosti Zavodnje-Šentvid. Ob tem je treba poudariti, da je nekaj drugih vidnih članov ŠED nastopilo na listah drugih strank, s katerimi s(m)o se Zeleni Velenja kosali na volitvah. Tako je bilo moč najti osebe, ki s(m)o sodelovale pri organizaciji protestnega ekološkega shoda 1987, na listah najmanj štirih različnih političnih strank, vključno z Zelenimi Velenja.

Pepel in feniks

Najmočnejši naboj ekoloških gibanj, ki je dosegel svoj vrh v letih 1987/88, je po prvi polovici devetdesetih let popustil. Zeleni so izgubili volilno podporo, postopoma so usihale aktivnosti Šaleškega ekološkega društva. Marija Šavor je malo pred letom 2000 v oddaji *Gajin kotiček* na Radiu Velenje voditeljici, sicer znani ekologinji dr. Marti Svetina, na komentar, da se o ŠED sliši bolj malo, odvrnila: *»Res je. Na to so najbolj vplivale spremembe po osamosvojitvi Slovenije. Nastanek novih strank nam je nekako vzel meč iz rok. V prejšnjem režimu smo kot delegati lahko sodelovali v občinski, pa tudi v republiški skupščini, kjer smo lahko direktno postavljali svoje zahteve.«* S tem je v bistvu za nazaj potrdila, da je bila edina realna moč ekoloških gibanj lahko zgolj politična moč v ljudski skupščini oziroma kasneje v demokratičnem parlamentu. Enako torej kot tisti, ki s(m)o to trdili že leta 1988 in zato času in družbenopolitičnemu vrenju primerno ustanovili samostojno, avtonomno politično stranko in z njo nastopali na volitvah.

Zanimivo je nadaljevanje istega pogovora, saj je predsednica ŠED potrdila tudi tezo o samodestruktivni naravi ekoloških gibanj. Takole je nadaljevala: *»Zdaj je manj možnosti. Tisti, ki smo še ostali v tem društvu, nismo preveč politično aktivni. Priznam, da smo res malo zaspali. Vendar bomo skušali dejavnost društva ponovno obnoviti. Res pa je, da smo dosegli svoj namen. To društvo je bilo ustanovljeno predvsem z namenom, da izbori čistilne naprave v TEŠ.«*

Seveda pravna forma politične stranke, ki samostojno nastopa na volitvah, sama po sebi ne pomeni, da zagotavlja

obstane. Težava je enaka kot pri nepolitičnih oziroma, kot se zdaj reče, nevladnih organizacijah. Enako velja za različne ad hoc ekološke civilne iniciative. Tudi samostojna lokalna odbora stranke Zeleni (Velenja in Šoštanja) sta na volitvah po reformi lokalne samouprave v občini Šoštanj dobili samo še dva sedeža v dvajsetčlanskem občinskem svetu, v velenjskem devetintridesetčlanskem pa Zeleni niso prestopili niti volilnega praga. Stranka Zeleni Slovenije je na državni ravni po prvem velikem volilnem uspehu leta 1990 po volitvah leta 1992 izginila v talilnem loncu drugih političnih strank, njen poslanski klub pa se je združil z LDS. To je od zunaj razjedalo tudi lokalni odbor Zelenih Velenja, ki se je hkrati topil od znotraj, saj volivci – prebivalci, niso več čutili potrebe po ekološkem gibanju. Sistem odškodnin pod okriljem »rudarskih škod« je deloval na polno, ekološka sanacija posledic delovanja TEŠ in RLV je tudi potekala, odločilen razlog za propad zelenih strank, in tudi ekoloških gibanj v Velenjski kotlini na splošno, pa je bil po mnenju pisca tega pričevanja v t. i. ekoloških rentah, ki so bile v bistvu prostovoljno prelivanje denarja iz TEŠ in RLV v občine Velenje, Šoštanj in Šmartno ob Paki, in to brez trdnih kriterijev in brez ekološke zakonske osnove. Po letu 2000 pa, ko so tudi energetiki zaznali popolno odsotnost ekoloških gibanj, so z raznimi izgovori začeli pripirati finančne tokove občinam in so te t. i. ekološke rente ostale bolj ali manj zgolj politična igra na ravni daj – dam, kadar energetiki potrebujejo lokalno skupnost za preventivno glajenje javnomnenjskih reakcij, kot je to očitno v zadnjem primeru nameravanega sosežiganja odpadne plastike v TEŠ.

Tretje desetletje po ustanovitvi ekološke skupine REK bi bilo v luči analize resnične skrbi energetikov Velenjske kotline za varovanje okolja vredno posebne raziskave, tudi preobrazba zasebnega zavoda za ekološke raziskave ERI-Co Velenje iz njegove predhodne faze raziskovalne skupine SOZD REK v zasebni zavod in nato v družbo z omejeno odgovornostjo, ki so jo ustanovitelji (PV, TEŠ, ESOTECH) prodali mednarodni korporaciji EUROFINS. Raziskava bi lahko bila zelo zgovorna ne samo zaradi pravnega statusa, ampak tudi po obsegu in vrsti raziskav, za katere je imel

»Erico« v kakšnem obdobju licenco. Tako lahko na začetku tretjega desetletja tega stoletja zgolj ugotovimo, da se je od treh tokov ekološkega gibanja Velenjske kotline pred tridesetimi leti ohranila samo takratna SZDL-jevska linija, ki v bistvu predstavlja kontinuiteto lokalne oblasti od leta 1955 do leta 2020 pod vplivom istega samozadostnega miselnega toka, ki ga poganja velenjski lignit. Danes ga strankarsko in izobrazbeno predstavlja kadrovska struktura lokalnega odbora

Mnenja in

Čemu poniglava skrunitev?

Občina Velenje je 14-tisočkrat natisnila brošuro z naslovom »Zeleno Velenje, 30 let po ekološki revoluciji«. Avtorjema se iskreno in prisrčno zahvaljujem za korektno in učinkovito zamolčevanje in potvarjanje zgodovinskih dejstev. Dokazi so shranjeni kar v Muzeju Velenje in podjetju Erico.

■ Vane Gošnik

pič velenjske mo
bodo očitno padli
stolpiči in potem
in potem Kristlov
še stolpnice na
potem zgradba o
univerze ...

In potem bomo
nili Žganka, Tita,
trg in na koncu uk
vanje občinskega
min na odprtje m
šča leta 1959 – sa
več ...

*Izrez iz
časopisa
Naš čas,
21. september
2017.*

SD Socialni demokrati Velenje
14. april 2018 10:00 Velenje

Na shodu na Centru za obsevanje spomeni na ekološki protestni shod, s katerim so ljudje pravi več kot tridesetimi leti opozarjali na onesnaževanje okolja. Andreja Katič
Izbrano: Zbiranje fotografij iz zbirke fotografij Velenje

34

Vse mi je Komentiraj Deli z drugimi

Napiši komentar ...

*Izrez iz
Facebook
profila
Socialni
demokrati
Velenje,
14. april
2018.*

politične stranke Socialdemokratov (SD), ki suvereno vodi Mestno občino Velenje, preko transmisije s pogonom v Komunalnem podjetju Velenje pa tudi Občino Šoštanj. Zanimivo je, da se trideset let po ekološkem protestnem zborovanju v Titovem Velenju lokalni politiki iz vrst SD Velenje dobro zavedajo moralnega kapitala protesta in celotnega spektra ekoloških gibanj. Zato ni čudno, da je vodstvo Mestne občine Velenje leta 2017 s pomočjo vidnih lokalnih publicistov, ustvarjalcev in zgodovinarjev Muzeja Velenje pod projektom *Zeleno Velenje: 30 let po ekološki revoluciji* skušalo samo sebi pripisati celo organizacijo shoda leta 1987, čeprav zaporedje družbenopolitičnih dogajanj skozi čas govori ravno nasprotno, in sicer, da današnja oblastna struktura neposredna nadaljuje ravno linijo tiste, ki je konec oktobra in v začetku novembra 1987 hotela ekološki protest, organiziran v Zavodnjah, preprečiti.

Hoč‘mo »kešflovig«

Za zaključek se bom vprašal, kako je z ekološkimi (protestnimi) gibanji ta čas, leta 2020? Gledano v kontekstu osebnih izkušenj, zaradi posledic proizvodnje električne energije ni več mogoče pričakovati takšnega spontanega odziva prebivalcev Velenjske kotline, kot je bilo to sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja. To trditev na videz zanika *Šaleško EKO gibanje*, ki se je ustanovilo jeseni 2019 in si zadalo cilj, preprečiti *sosežig* odpadne plastike v TEŠ. Vendar sem ravno zaradi minulih izkušenj prepričan, da bo njihovo vztrajanje zunaj kakršne koli institucionalne konsolidacije neizogibno vodilo v hitro usihanje. To menim zato, ker še vedno prepoznavam tri iste družbene tokove, ki se navzven legitimirajo s skrbjo za varovanje okolja. Vendar opažam veliko razliko v primerjavi z osemdesetimi leti prejšnjega stoletja, saj sta se zaradi investicije v Blok 6 TEŠ združila oblastni oziroma strankarsko-politični tok in energetskega tok. Takšno zlitje pa brez težav posrka tudi tokove spontanega ekoloških gibanj, ki se pojavljajo ob različnih priložnostih.

Zunaj polja energetike se občasno prav tako pojavljajo spontana ekološka protestna gibanja, v sodobnosti prepoznavna s sintagmo »civilne iniciative«. Ena takih se je dogajala konec prvega desetletja tega stoletja zaradi trase nove ceste na tako imenovani tretji razvojni osi. V praksi gre za namero izgradnje malo širše in malo bolj izravnane avtomobilske pot iz Velenja do avtoceste A1, kot jo imamo sedaj. Ker naj bi ta cesta iz Velenja tekla naprej proti Koroški, so jo namesto po sedanji trasi skozi Hudo luknjo zarisali skozi Škale in Velunjski graben, vse do nameravanega tunela pod Graško goro, ki bi se končal v Šmiklavžu. Zato s(m)o se v času zakonite javne razprave lastniki zemljišč in prebivalci ob trasi, pretežno občani mestne občine Velenje, povezali v čvrsto civilno iniciativo in z vrsto pripomb skušali bodisi dokazati prevelike stroške za cesto po novi trasi bodisi odmakniti traso stran od svojih zemljišč ali vsaj poskušali izboljšati pogajalska izhodišča, ko bi napočil čas odkupa oziroma razlastitve (naših) zemljišč za potrebe nove ceste. Takrat smo se med drugim soočili tudi z inovativno potezo Mestne občine Velenje, saj sta takratni župan Srečko Meh in direktorica občinske uprave Mestne občine Velenje Andreja Katič kar sama, ob logični podpori lokalnih medijev, ustanovila civilno iniciativo *Za avtocesto*. Župan je 26. maja 2011 v časopisu Naš čas to

[illegible]

26. maija 2011

not CAS

AKTUALNO

5

Civilna iniciativa ZA cesto ima veliko podporo

Tako pravi Srečko Meh, ki je presenečen nad odzivom ljudi in veliko podporo čim prejšnjemu začetku gradnje hitre ceste - Izbira trase ni bila politična, politični pa so bili argumenti

Zagotovo tudi zato, ker je tovrstnih dejanj ljudi, ki so vpeti v politično italijansko igrano.

[illegible]

»ljube« civilne iniciative, za katero je odziv ljudi velik, ne izražata nobenih političnih prepričanj. »Ni sem si predstavljal, kako veliko delo

*„Za vsami civilnimi iniciativam
stoji politika.“*

je z aktivnostjo, ki je za sabo pote-
gne Civilna iniciativa. Zato mora
biti inares tisti, ki v njih delujejo,
velik. Zvedlo me je tudi to,

[illegible]

Zato, je dodal, pri umolkovanju ceste v restoracijo na vseh velikih umolkilnicah.

Vendarle politično?

Prejani teden je odjeknila vest, da naj bi bila višina cene 17 kilometrov dolga odseka mariborske hitre ceste med Velanjem in slovenskim avtocestnim križem prav pri Šentjurteru izbrana politično. Problemi ocesnih naj bi gradnja stala skoraj pol milijarde evrov, lažjaka pa še več, saj bo na njej, upih če razjemo celoto do avtostrada meje, veliko prdkov in vladstvih, ki gradnjo podražijo. To, da naj bi bila trasa izbrana zaradi političnih interesov, naj bi dokazovali dokazni

delavnega DDC-ja, saj naj bi v postopku o razenju idejnega projekta za severni del tretje raznoje oziroma, natančneje za odsek Velenje-Senž, ki to ga februarja letos za Dars izdelali v avtorizirani biroji za projektiranje v zbiranju, opozorili na začetno obliko in koncept. Po omenjenih avtorjih naj bi bil izbran po nekakšnem splošnem kriteriju. Ocenimo bolj ugodna naj bi bila tista med Arjo vajo in Velenje. Kaj naj bi to pomenilo za nadaljnje koncepte pri umestitvi hitre ceste v prostor, je za nemogoče reči. Skrb, da se začetek gradnje sprejema, pa je varjetost upora člena.

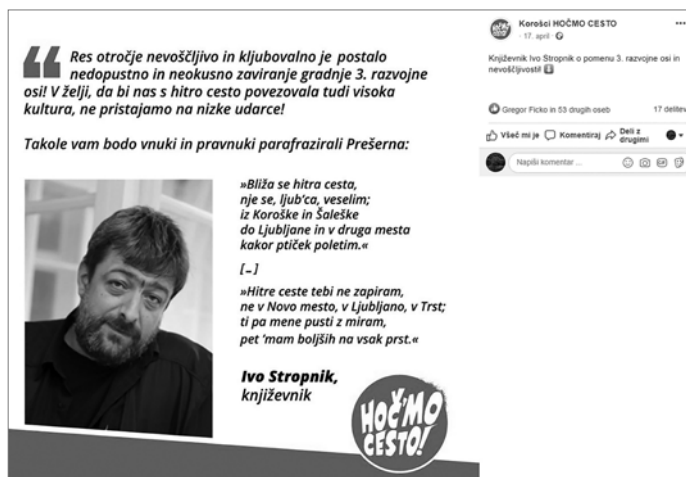
Mestna občina Velenje
obvešča vse zainteresirane osebe

Izrez iz časopisa Naš čas, 26. maj 2011.

dejanje med drugim pojasnil tudi z besedami: *»Zbodlo me je tudi to, da so prav zaradi trase hitre ceste ustanovili Zvezo civilnih iniciativ Šaleške doline, ki ima tudi svoje podružnice. Ni prav, da se lahko ljudje združujejo kar tako, brez vsakih pravil, potem pa glasno zatrjujejo, da so proti in da jih podpira veliko ljudi. To se mi ne zdi prav.«*

Da je šlo za zlorabo tako občinskih funkcij kot tudi občinskih sredstev zoper spontano ekološko gibanje, ki je cesti nasprotovalo z upravičenimi razlogi, pričata tako za ta namen vzpostavljena spletna stran na serverju Mestne občine Velenje kot tudi umik te »civilne iniciative« iz javnosti takoj po pretnji s kazensko ovadbo zaradi suma kaznivega dejanja zlorabe uradnega položaja ali uradnih pravic ter suma kaznivega dejanja izsiljevanja izjav. Po objavi uredbe za cesto Velenje–Slovenj Gradec v Uradnem listu RS leta 2013 je delovanje tega ekološkega gibanja proti novi trasi za cesto zamrlo, obenem pa se je podobno gibanje pričelo prebujati na odseku Velenje–Šentrupert, ki pa je za Mestno občino Velenje veliko bolj pomemben kot odsek od Velenja do Slovenj Gradca. A Mestna občina Velenje ni ponovila napake z ustanovitvijo »svoje civilne iniciative«, kot je to naredila leta 2011, pač pa je bistveno vplivala na ustanovitev, obstoj in podporo veliko bolj organizirane in financirane »civilne iniciative«, ki še vedno deluje z vso vnemo in podporo in jo poznamo po sloganu »Hoč' mo cesto«. Ustanovil jo je Mladinski svet občine Ravne na Koroškem, pooseblja in vodi pa jo kar podžupan Mestne občine Ravne na Koroškem. Zelo dobro znajo poskrbeti za svojo promocijo, javni mediji so jim zelo naklonjeni, k javni podpori veliko prispeva sočasno »novačenje« vplivnih javnih oseb tudi iz Mestne občine Velenje, čeprav gre za klasično »skupino pritiska« za izgradnjo nove cestne povezave Koroške z avtocesto A1 in zato tudi (ne)namerno lobistično skupino »gradbene operative«, ki naj bi to cesto gradila.

Takšna oblika »civilnih iniciativ« pa je seveda diametralno nasprotna spontanim ekološkim protestnim gibanjem, ki se v takih družbenih razmerah zelo težko vzpostavijo.

Izrez iz Facebook profila Korošci hočmo cesto, 14. junij 2020.

Na začetku sem omenil možnost in potrebo po raziskovanju tega pomembnega pojava v okolju, katerega bistvo je proizvodnja električne energije in vrsta negativnih posledic, ki jo ta pušča v prostoru. Zato za konec opozarjam, da pričujoči zapis ni rezultat takšnega sistematičnega raziskovanja. Je pa zapis pričevanja udeleženca mnogih navedenih dogajanj in predvsem vtisov po desetletnem literarnem raziskovanju, ki sem ga opravil za potrebe pisanja petih romanov: *Pristanek na kukavičje jajce* (leto pisanja 2009), *Zahod jame* (2011), *Barbara in Krištof* (2013), *Tekoči trak* (2014) in *Mesto na vodi* (2019), v katerih je mogoče v literarni formi opazovati večino naštetih dogodkov in pojavov iz gornjega pričevanja.

Viri:

- Grmovšek, S. 1989: Na poti v civilno družbo, Dvignjeni zastor, Velenje.
- Internet: Zgodovina podjetja – Eurofins Slovenija <https://www.eurofins.si> (27.10. 2019).

- Kolar, I., 1989, Umiranje smreke v gozdovih Šaleške doline, Zbornik gozdarstva in lesarstva 34.
- Seher, A. 1995: Zgodovina premogovnika Velenje, Knjiga 1, Velenje.
- Seher, A. 1998: Zgodovina premogovnika Velenje, Knjiga 2, Velenje.
- Svetina, M. 2004, Gajin kotiček, Velenje.
- Špegel, B. 2017: <https://giam.zrc-sazu.si/sl/strani/novo-velenje-je-raslo-tudi-na-pogoriscih-starega#v>.
- Šterbenk, E., Ževart, M., 2017, Zeleno Velenje: 30 let po ekološki revoluciji.
- Žgank, N. 1999: Spomini rdečega kralja, Ljubljana.